

Şecâat'ten Fesede'ye: Dağıstan Muhaciri Karapapak Hasan ve Hüseyin Bey Kardeşler Olayı (1880)

From Bravery To Sedition: The Case of Dagestani Muhajirs Karapapak Hasan and Hüseyin Bey Brothers (1880)

Erdal ÇİFTÇİ^a 

ÖZET	ABSTRACT
<p>Bu çalışma muhacir bir sınır boyu topluluğu olan Karapapak eşrafından iki kardeş Dağıstanlı Hasan ve Hüseyin Bey'in 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Osmanlı tarafına sundukları katkılarına ve sonrasında İzmit bölgesinde 1880 yılında gerçekleştirdikleri ahaliyi isyana teşvik etme, gasp ve alikoyma gibi eylemlerine değinmektedir. Bu kardeşlerin savaş sırasında şecâat (yiğitlik) olarak nitelendirilen bir konumdan birkaç yıl içerisinde fesede olarak adlandırılan isyancılara evirilmelerindeki süreç aydınlatılmaktadır. Hasan ve Hüseyin Bey'in bu eylemi neden gerçekleştirdiklerine, şiddet eylemlerini hangi amaçla araçsallaştırdıklarına ve tutuklanmaları sonrasında yaşanan sürgün edilme süreçlerine odaklanılmaktadır. 93 Harbi sonrasında geldikleri İstanbul'da hizmetlerinin karşılığını almaya çalışan bu kardeşlerin başarısızlıkla sonuçlanan girişimleri sonrasında seslerini Sultan Abdülhamid'e duyurabilmek için bu tür bir eyleme giriştikleri anlaşılmaktadır. Bu süreçte merkezi hükümet bürokrasisinin bu iki kardeşin kahramanlıktan eşkıyalığa evirilmelerindeki itici rolü de vurgulanmaktadır. İstanbul'da tanıştıkları Kafkas veya İran kökenli kişilerle on üç kişiye ulaşan bu grup İzmit bölgesinde bu eylemlerini fiiliyata dökmüşlerdir. Bir sınır boyu topluluğu mensubu olarak Hasan ve Hüseyin Beylerin hem isyana teşvik aşamasında hem de sürgün kararı sonrasında var olan koşulları manipüle edici yönleri ayrıca tartışılmaktadır.</p>	<p>In this study, the role of two notable Karapapak brothers, Hasan and Hüseyin Bey from Dagestan, who were members of a borderlander immigrant community, has been discussed when they fought on the Ottoman side in the Ottoman-Russian War of 1877- 1878. And their activities in the Ottoman İzmit in 1880 were debated, including inciting Ottoman subjects to revolt, extortion, and incarceration. In this study, it was described how these brothers went from bravery to sedition in a matter of a few years. It was revealed why Hasan and Hüseyin Bey preferred to organize this uprising, why they used a banditry activity for this goal, and how their exile following their arrests was carried out. It was assumed that these brothers preferred to attract Sultan Abdulhamid II's attention because they had failed to obtain their pledges from the government. When the Karapapak brothers developed from heroism to banditry activities, it was also reported that Ottoman officials played a driving and powerful part in this banditry activity. Hasan and Hüseyin met with people of Caucasian and Iranian descent in Istanbul, and their numbers grew to thirteen when they coordinated their banditry activities in Izmit region. Since they were members of a borderlander community, Hasan and Hüseyin Bey possessed manipulative powers when they incited Ottoman subjects to revolt and later when they were deported to Ottoman Damascus.</p>
<p>Anahtar Kelimeler Fesede, Karapapak, Muhacir, Osmanlı- Rus Savaşı, Eşkıyalık</p>	<p>Keywords Sedition, Karapapak, Muhajir, Ottoman-Russian War, Banditry.</p>

^a Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. Email: erdalciftci@artuklu.edu.tr
(Sorumlu Yazar/Corresponding author)

1. Giriş

19. yüzyılın ilk yarısında Rusların Dağıstan, Tiflis ve Erivan bölgelerini ele geçirmesi ve Osmanlı Devleti'nin de bölgeyi büyük oranda göz ardı etmesi sonrasında, Kafkasya'da yaşayan topluluklardan önemli bir kitle Osmanlı Devleti topraklarına göç etmişlerdir (Dündar, 2021). Muhacir kitlelerinin oluşmasına sebep olan Rus yayılmacılığı Osmanlı topraklarında Karapapak ismi ile bir kimliğin inşa olunmasına dahi neden olmuştur. Azerbaycan Türkçesini konuşan bu Karapapak muhaciri kişi ve kitleler Osmanlı ahalisi tarafından giydikleri siyah kuzu derisinden yapılmış şapkalarından dolayı Karapapak olarak isimlendirilmişlerdir (Kırzioğlu, 1972; Kafkasyalı, 2021). Karapapaklar birçok sınır boyu topluluğunun da uygulamaya döktüğü üzere, daha iyi yaşam koşullarını gözetmek, "millet-i mahkûme"den "millet-i hâkime"nin bir parçasına dönüşmek, askerlik ve vergilendirme gibi yaptırımlardan sıyrılabilme adına sınır ötesi geçişliliği manipüle etmeyi göz ardı etmemişlerdir (Mehmet Arif Bey, Tarihsiz, s. 640-641; Dündar, 2021). Bu sebeple 19. yüzyıl boyunca Karapapak kitleleri Rus, Osmanlı ve İran toprakları arasında sık sık göç etmişlerdir. Dağıstanlı Karapapak Hasan ve Hüseyin Bey kardeşler de bu kitlelerden biri olarak 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı'nda ailelerini Dağıstan'da bırakarak Osmanlı tarafına göç etmiş iki kardeştir. Bu çalışmada iki kardeşin savaş sırasında muhacir bir topluluk üyesi olarak, Osmanlı tarafına geçişleri sonrasında, savaş meydanında sundukları hizmetlerinden bahsedilmektedir. Dönemin şahitleri tarafından *şecâat* yani yiğitlik olarak nitelendirilen hizmetlerinin yanı sıra, Hasan ve Hüseyin Beylerin savaş sonrasında *fesede* olarak nitelendirilecek devletin güvenliğini tehlikeye atan bir isyan hareketine dönüşümleri bu çalışmanın ana gövdesini oluşturmaktadır. Savaş meydanındaki hizmetleri karşılığında sözü verilen maaş, madalya, rütbe gibi getirilerin uygulamaya dökülmemesi sonrasında dinamik ve kırılğan bir doğaya sahip olabilen devlet-muhacir ilişkisinin bu kardeşler örneği üzerinden nasıl kolaylıkla *şecâat*'ten *fesede*'ye dönüşebileceği tartışılmaktadır.

313

Özel'in de bu paralelde Çürüksulu bir muhacir topluluk üzerinden açıkladığı gibi Dağıstani Karapapak Hasan ve Hüseyin Bey kardeşler de savaşın hemen akabinde kahramanlık ile eşkıyalık arasında salınan bir muhacir topluluğu örneğini oluşturmuşlardır (Özel, 2012, s. 107-138). İzmit bölgesinde ortaya çıkan bu olay Osmanlı belgelerinde "ilkâ-yı müfside (isyana telkin)", "fesâd-amiz neşriyatta bulunmak (isyana yönelik bilgi yaymak)", "efsâd-ı ezhân (zihinleri isyana yöneltmek)", "ikâz-ı fitne (bozgunculuğu tenbihlemek)" olarak tanımlanırken, bu eylemi gerçekleştiren Hasan ve Hüseyin Beyler "rüesây-ı fesede (isyanın liderleri)", onlara tabi olanlar ise "fesede (isyancı)" olarak tanımlanmıştır (BOA, MB. İ. 67/202, 29 Zilhicce 1297/ 2 Aralık 1880; BOA, Y. A. RES. 10/11, 27 Cemaziyelevvel 1297/ 7 Mayıs 1880). II. Abdülhamid döneminde güvenliği ihlal eden kişi ve eylemler için kullanıldığı üzere Hasan ve Hüseyin Beylerin bu eylemleri de bu çerçevede *fesad* kelimesi ile karşılık bulmuştur (Yılmaz, 2014, s. 134-142). 1880 yılı Mayıs ayı başında İstanbul'dan yola çıkarak İzmit Mutasarrıflığı'na ait bölgede gasp, alıkoyma ve tehdit eylemlerine karışan Hasan ve Hüseyin Bey kardeşler İstanbul'da yanlarına kattıkları on bir işsiz genç ile bu eylemleri gerçekleştirmişlerdir. Barkey'in de eşkıyalığın fonksiyonu ile ilgili belirttiği üzere Hasan ve Hüseyin Beyler isteklerini merkezi hükümete yaptırılamayınca halkı isyana davet etmeyi ve eşkıyalığı müzakere aracı olarak kullanmayı tercih etmişlerdir (Barkey, 1994, s. 13).

Bu çalışmada olayın bir diğer yönüne de yani bazı devlet görevlilerinin dinamik ve kırılğan bir ilişkiler yumağına sahip olan muhacir bir temsiliyetin *şecâat*'ten *fesede*'ye kayışındaki rolüne de değinilmektedir. Görevini tam olarak yerine getir(e)meyen bazı Osmanlı Devleti yetkililerinin eşkıyalık veya isyan olarak nitelendirilen bu olayda önemli bir itici güç olabileceğine ulaşılmıştır. Nitekim bu durum ilgili devlet organları tarafından fark edilmiştir ki Hasan ve Hüseyin Bey kardeşler

isyan hareketi sonrasında sürgün cezalarının yanı sıra itibarları da iade edilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede çalışmamızda ilk olarak Hasan ve Hüseyin Bey kardeşlerin 93 Harbi'ndeki rollerine değinilecek, akabinde ise 1880 yılının mayıs ayında İstanbul'dan doğuya doğru İzmit bölgesinde gerçekleştirdikleri ahaliyi devlete karşı isyan ettirmeye yönelik eylemlerine değinilecektir. Sonraki bölümlerde ise tutukluluk ve yargılanma süreçlerinin ayrıntılarına inilecektir.

2. 93 Harbi Sürecinde Hasan ve Hüseyin Bey Kardeşler

Çarlık Rusya'sının 1856 Paris Barış Antlaşması sonrasında devam eden yayılmacı politikaları 1876 yılında başta Bulgar isyanları olmak üzere Balkanlardaki milliyetçi akımlar çerçevesinde daha da saldırgan bir hal almıştır (Kurat, 1962, s. 567-592). Osmanlı Devleti erkânı Tersane Konferansı'nda Batılı temsilcilerce alınan kararlara itiraz edince Rusya 24 Nisan 1877 tarihinde Osmanlı Devleti'ne savaş açmış ve iki cepheden, Balkanlardan ve Güney Kafkasya'dan, Osmanlı topraklarına saldırmıştı. 93 Harbi'nin asıl yoğunlaştığı cephe her ne kadar Balkanlar olsa da, Ardahan, Bayezid ve Kars bölgesinde yürütülen savaşın bir diğer cephesinde de şiddetli bir mücadele yürütülmüştü. II. Abdülhamid Doğu cephesini genç ve yetenekli kumandanlarından biri olan Ahmed Muhtar Paşa'ya bırakmıştı. Rus ordusunun Osmanlı ordusuna sayıca çok daha güçlü ve avantajlı olmasına rağmen Ahmed Muhtar Paşa yürüttüğü taktiksel harekât ile Rus ilerleyişini yavaşlatabilmişti (Gülseven, 2021, s. 200; Mehmet Arif Bey, Tarihsiz, s. 442-446). Bu sebeple II. Abdülhamid'e ait bir unvan olan Gazi unvanını dahi almıştı (Allen ve Muratoff, 1953, s. 178). Fakat Osmanlı ordusundaki eksiklikler, kalelerin tam olarak istihkâm edilememesi, talep edilen yardımların yetiştirilememesi veya gecikmesi gibi etmenler Ardahan, Bayezid ve Kars'ın Ruslar tarafından işgalini engelleyemedi (Gülseven, 2021, s. 200; Uçarol, 1996, s. 445-448; Aydın, 1994, s. 498-499; Gazi Ahmed Muhtar Paşa, 1995, s. 9-11, 13, 17). Ahmed Muhtar'ın kendi hatıratında da belirttiği üzere Osmanlı ordusunun karşılaştığı en büyük sorunlardan biri de kâğıt üzerinde var olan fakat sahada organize edilememiş birliklerin yetersiz, düzensiz ve az sayıda oluşuydu (Gazi Ahmed Muhtar Paşa, 1995, s. 9, 11, 17). Ahmed Muhtar Paşa görevine başlar başlamaz düzenli birliklere katkı sunabilen, keşif yapabilen, Rus birliklerine vur kaç taktiği ile kayıplar verdirebilen, iletişim hatlarını kesebilen düzensiz birliklerin bir an önce celp edilmeleri gayretinde bulunmuştu (Gazi Ahmed Muhtar Paşa, 1995, s. 15, 17). Ruslar da benzer politikalar yürüterek bölgedeki toplulukları düzensiz başıbozuk birlikler olarak kendi safında istihdam etmeye çalışmaktaydı. DüNDAR'ın da belirttiği üzere yüzyılın sonu itibari ile bu tür düzensiz paramiliter birliklerin önemi ve işlevi artış göstermiştir (DüNDAR, 2021, s. 189). Bu topluluklardan biri de Karapapak muhacirleriydi.

Karapapaklar bu mücadelede hem Rus hem de Osmanlı ordusunda görev almış ve görev aldıkları tarafa başıbozuk süvari birlikleri ile önemli katkılar sunmuş topluluklardan biriydi. Rusların Kafkas komutanı olarak atadığı Melikov uzun süredir kendisinden bilgi alamadığı Rusların Bayezid bölgesi kumandanı olan Tergukasov ile bir Karapapak ulağı sayesinde haber alabilmiş ve kendisini 2.000 Ruble ile ödüllendirmişti (Allen ve Muratoff, 1953, s. 142-143). Bir Fransız gazetesinde çıkan habere göre Melikov Osmanlı'ya karşı savaşmaları karşılığında suçlarının af edileceği ve aylık 30 Ruble almaları karşılığında Şüregel'de (Akyaka) bazı Karapapaklardan 400 kişilik bir alay kurdurmuştu ("Theatre De La Guerre: Lettres D'Asie", *Le Temps*, Camp de Sarakamich, le 29 juin, 10 Juillet 1877). Aynı raporda Mihr Ali Bey gibi Karapapak liderlerinden bazılarının ise Osmanlı tarafında önemli hizmetlerde buldukları da belirtilmektedir. Başıbozuk Osmanlı süvari birlikleri öncülerinden biri olan Mihr Ali Bey iki yüz adamı ile birlikte savaş sırasında Osmanlı tarafı adına Gümrü ile Tiflis arasındaki telgraf tellerini keserek Rusların iletişim kanallarını zor düşürmüştür. Rus Kazak süvari komutanlarının bazılarını bu esnada öldürmüş ve 100 donanımlı Rus atlısını ele geçirilerek Osmanlı tarafına getirmişti ("Theatre De La Guerre" *Le Temps*, Kars 17 Septembre,

13/10/1877). Gazi Ahmed Muhtar Paşa Mihr Ali'nin eski suçlarının affedilerek Osmanlı tarafında önemli hizmetlerde bulunduğunu ve bu saldırıyı bizzat kendisinin Mihr Ali'ye emir olarak verdiğini belirtmektedir (Gazi Ahmed Muhtar Paşa, 1995, s. 180). Ona göre telgraf tellerinin kesildiği yer Akbulak ve Parmaksızköprü arasında kalan bölge idi ve karşı taraftan 150 at ele geçirilmişti. Ahmed Muhtar Paşa Melikov'un yaptığı gibi Mihr Ali'nin eski suçlarını affetmiş, kendisi binbaşı yapılmış ve 400-500 atlı toplayarak düzensiz bir birlik olarak Osmanlı tarafında istihdam edilmişti. Yukarıda da vurgulandığı üzere bu düzensiz birlikler hızlı hareket kabiliyetleri sayesinde Gazi Ahmed Muhtar Paşa'nın sözleri ile "bir gecenin içinde birçok mesafe aşmış ansızın bir tarafta görünmek ve orasını altüst edip derhal çekilivermek gibi harekât göstermekte olduklarından" önemli bir faaliyet yürütebilmekteydiler (Gazi Ahmed Muhtar Paşa, 1995, s. 63-64, 107). Ahmed Muhtar'a göre yine Mihr Ali Göle'de "epeyce iş görmüştü" (Gazi Ahmed Muhtar Paşa, 1995, s. 163). Mehmed Arif Bey de bu durumu teyit ederek Mihr Ali'nin emrine bin kadar başıbozuk atlı tahsis edilerek Ardahan civarındaki Müslüman halka cesaret vermek amacıyla kendisinin görevlendirildiğini yazmaktadır. Ayrıca Ahmed Muhtar Paşa'nın Göle'de "epeyce iş görmüştü" olarak nitelediği durumu Rusların birkaç yüz askerini kaybetmesi ve Rus öncü süvari alayının geri çekilmesi olarak teyit etmektedir (Mehmet Arif Bey, Tarihsiz, s. 439-440).

Hasan ve Hüseyin Bey kardeşler Karapapak muhacirleri arasında Mihr Ali Bey gibi nüfuzlu kişilerden olup kendilerine tabi olanlar ile 93 Harbi'nde Osmanlı safında yer alarak önemli katkılar sunmuşlardı. Hasan ve Hüseyin Beyler ile ilgili Osmanlı arşivi sınırlı bilgiler sunsa da aslen Dağıstan Karapapaklarından ve "hanedân-ı kadiminden" yani nüfuzlu bir eşrafından oldukları anlaşılmaktadır (BOA, Y. A. RES. 10/11, 27 Cemaziyelevvel 1297/ 7 Mayıs 1880; BOA, Y.A.RES. 12/42, 30 Haziran 1297/ 12 Temmuz 1881). 93 Harbi'nde Osmanlı tarafında önemli hizmetlerde bulduklarını belirten Hasan ve Hüseyin Bey kardeşler, kendi maiyetlerinden şehit ve gazilerinin bulunduğunu, Rus tarafından 40 bin lira değerinde büyük ve küçükbaş hayvan ile zahire ganimet elde ettiklerini ve savaş zamanındaki toplam maaşları olan 18 bin liralık süvari maaşlarını devlete hibe etmiş olduklarını belirtmektedirler (BOA, Y.A.RES. 10/11, 27 Cemaziyelevvel 1297/ 7 Mayıs 1880). Osmanlı tarafında görev almış 30 yaşında olan bir diğer Karapapak Muhaciri, Muhammed Taki Bin Kurban, 2,5 lira maaş ile Hasan ve Hüseyin Bey kardeşlerin maiyetinde görev aldığını belirtmektedir (BOA, Y. A. RES. 10/11, 16 Şubat 1296/ 28 Şubat 1881). Yani Melikov'un Karapapakları af ve maaş ile kendi tarafında tutmaya çalıştığı politikanın benzeri aynı zamanda Osmanlı tarafında da uygulanmıştı.

Bu belgeden anlaşıldığı kadarı ile 93 Harbi'nde Hasan Bey Muavene Kaymakam Süvarisi, kardeşi Hüseyin Bey ise Binbaşı rütbesinde istihdam edilmiştir. Savaş sırasındaki katkılarında ötürü Ahmed Muhtar Paşa tarafından kendilerine bu rütbelerin yanı sıra, 5. rütbeden Mecidi nişanı ve ayrıca maaş verilmesi için bazı şehadetnameler verildiği anlaşılmaktadır (BOA, Y. A. RES. 10/11, 16 Şubat 1296/ 28 Şubat 1881; BOA, Y.A.HUS. 168/110, 18 Zilkade 1298/ 12 Ekim 1881). Mehmed Arif Bey ise Hasan ve Hüseyin Beylerin 93 Harbi sırasında dönüm noktası olarak değerlendirilebilecek bir role imza attıklarını paylaşmaktadır:

"Düşman süvarisinin öncüleri ile Muhtar Paşa'nın arasında tahminen beş altı yüz adımlık bir mesafe varmış... Önlerinde daha bir hayli yol bulunduğundan, orayı geçinceye kadar düşman süvarisine tutulmak veya onlar tarafından vurulmak tehlikesi baş gösterince, Mustafa Ağa, iki çavuşu ve iki Karapapak süvarisini alır, hep birden düşman öncüsünün üzerine hücum ederler. Karapapak Hüseyin attığı bir kurşunla, önde gelen süvari zabıtini vurup yere serer. Mustafa Ağa ve ötekiler de ellerindeki Martini Hanri tüfekleriyle diğerlerine ateş ederler. Bu arada düşman kurşunlarına ve arkası gelmekte olan düşman süvarilerine aldırmayan bizim Karapapak Hasan, telâsızca yere inerek maktülün, üzerinde zabıtlık alâmeti bulunan sırmalı kaputunu alır,

arkasına giyer ve sükûnetle yine atına biner... O gün, Muhtar Paşa için kurtulma ümidi biraz güççe olduğu halde, bu beş nefer şahin süvârimiz, fedâkârlıkları, şecâat ve himmetleri ile onu sâhil-i selâmete çıkarmışlardır” (Mehmet Arif Bey, Tarihsiz, s. 640-641).

Mehmed Arif Bey'in tanımladığı üzere Karapapak Hasan ve Hüseyin Bey kardeşler gösterdikleri şecâat ile Osmanlı'nın Doğu cephesi kumandanı Müşir Ahmed Muhtar Paşa'nın olası bir esir alınma veyahut öldürülme durumuna engel olmuşlardı. Bu şekilde askerî koşulları Ruslara oranla daha yetersiz olan Osmanlı kuvvetlerinin tamamen düzenini kaybetmesini engellemişlerdi. Bu durumu Ahmed Muhtar Paşa da anılarında teyit etmektedir: “Eğer düşman, kaideten güzelce bir takip etseydi, evvelâ beni ele geçirir ve sonra ilerdeki askeri hep ayaklar altında çiğner, Kars'a da kimse giremezdi. Zira, buna yetecek kadar süvarisi mevcuttu” (Gazi Ahmed Muhtar Paşa, 1995, s. 215). Allen ve Muratoff bu ayrıntıdan bahsetmeseler de Alacadağ Muharebesi'nde Ahmed Muhtar Paşa'nın Kars önlerinde Vezinköy (Ölçülü) ve çevresinde Ruslara büyük kayıplar vererek çekilebildiklerini anlatmaktadır (Allen ve Muratoff, 1953, s. 184-188). Söz konusu olay Ahmed Muhtar Paşa'nın ve Mehmed Arif Bey'in belirttiği üzere Vezinköy'deki Osmanlı birliklerini son bir gayretle Rus ordusuna karşı düzende tutmaya çalıştığı günlerde yani 15-16 Ekim 1877'de gerçekleşmiştir (Mehmet Arif Bey, Tarihsiz, s. 638-641). Zira Allen'in de belirttiği üzere Ahmed Muhtar Paşa ordusunu Alacadağ'da etrafı tam olarak çevrilmiş halde bulmuştu (Allen ve Muratoff, 1953, s. 184). Hasan ve Hüseyin Bey kardeşlerin 93 Harbi sırasında önemli bir dizi olayda da rolleri bulunduğu değinen Mehmed Arif Bey bunların ayrıntılarına değinmemektedir. Fakat yukarıda da bahsedildiği üzere Hasan ve Hüseyin Bey kardeşler bu mücadelede Osmanlı tarafında yer alarak önemli katkılar sunmuşlardı. Bu katkılarından olsa gerektir ki savaş meydanında Ahmed Muhtar Paşa'dan edindikleri şahadetnameler ile savaş sonrasında İstanbul'a yola koyularak savaştaki hizmetlerinin karşılığını elde etme gayretine girişmişlerdir. İstanbul'a gidişleri öncesinde savaş meydanında sundukları şecâat'ın karşılığını almak üzere yola çıkan bu kardeşler, Dersaadet'te umduklarını bulamayacak ve Osmanlı belgelerinin fesede olarak nitelediği bazı eylemlere girişmek durumunda kalacaklardır.

3. Hasan ve Hüseyin Bey Kardeşler Olayı

Savaş sonrasında Hasan ve Hüseyin Bey kardeşler 93 Harbi'nde sundukları hizmetin karşılığını almak üzere ellerindeki şahadetnameler ile birlikte Dersaadet'e giderek kendilerine sözü verilen maaş, nişan ve toprak gibi taleplerde bulunmuşlardır. Kendi tahriratlarına göre 1879 yılından itibaren bir senedir İstanbul'da olan kardeşler taleplerinin karşılığını almak için sadrazamlık ve seraskerlik makamlarına başvurmalarına rağmen herhangi olumlu bir yanıt alamamışlardı. Hatta karşılıksız kalan istidalarının etkisiyle olsa gerektir ki iddialarına göre kendilerine ağır hakaretler dahi edilmişti: “Vükela bize etmiş oldukları cevap ki siz Rusya Devletini eğer aklınız olsa idi terk etmez idiniz. Sizin ölenleriniz eşek ve kalanlarınız ahmaktır” (BOA, Y.A.RES. 10/11, 27 Cemaziyevvel 1297/7 Mayıs 1880). Bu iddialarını destekleyen herhangi bir veri olmasa da taleplerine karşılık bulamadıkları anlaşılmaktadır. Bu durumu Mehmed Arif Bey şu şekilde açıklamaktadır: “Hasan ve Hüseyin'e, bu güzel hizmetleri nisbetinde devletçe bir mükâfat verilmedi hâlâ yanarım! Çünkü bunların mükâfatı mecbûren müsâlâhadan sonraya kaldı. Sona kalanın ise donakalacağı meseli meşhurdur. Bunlar daha sonra İstanbul'da bâzı vak'alara tutuldular” (Mehmet Arif Bey, Tarihsiz, s. 641). Osmanlı ordusunda önemli katkılar sunmuş olan ve hizmetlerinin karşılığını almada çaresiz kalan Hasan ve Hüseyin Beyler 1880 yılı Nisan ayında Hicaz'a hacca gideceklerini beyan ederek edindikleri evrak ile İstanbul'dan ayrılarak yolları üzerindeki İzmit Mutasarrıflığına bağlı köylerde Mehmed Arif Bey'in “bâzı vak'alar” olarak tanımladığı ahaliyi

devlete karşı kıskırtmaya ve isyan ettirmeye yönelik bazı eylemlere girişmeye karar vermişlerdi (BOA, Y.A.HUS. 164/75, 14 Nisan 1296/ 26 Nisan 1880).

Hasan ve Hüseyin Beyler İstanbul'da kaldıkları süre boyunca çoğunluğu kendileri gibi muhacir olan Dağıstanlı veya İran asıllı olan yani kültürel olarak kendilerine yakın kişiler ile tanışmışlardı. İstanbul'da çoğunun işsiz olduğu anlaşılan ve yirmili yaşlarda bulunan bu kişilerle toplam on üç kişiye ulaşan bu grup, Nisan 1880 sonlarında kendi aralarında bir plan yaparak İstanbul'dan kendi memleketlerine doğru hareket etmeyi planladılar. Planlarının ilk safhasında Bayezid meydanından 4, Üsküdar'dan ise 5 at kiralayan kardeşler Çamlıca'da ziyafet çekmek üzere bu atlara ihtiyaçları olduğunu günün akşamında ise hayvanları iade edeceklerini belirterek at sahipleri tarafından yanlarına verilen dokuz sürücü ile birlikte Üsküdar'dan yola koyuldular. Kendi ekibini ikiye bölmüş olan kardeşler içlerinden beş kişiyi bir gün öncesinden Adapazarı'nda buluşmak üzere Haydarpaşa Garı'ndan İzmit trenine bindirmişlerdi. Trenle yolculuk edenler yanlarında ayrıca yüklü miktarda barut, martini kurşunu ve fişeklerini almışlardı. Ertesi gün at sırtında Çamlıca'ya yola çıkan kardeşler ise Çamlıca'ya vardıklarında ayrıca kiraladıkları muhacir arabasında sakladıkları silahlarını donanmış ve 93 Harbi'nde giydikleri askeri kıyafetleri giymişlerdi. Köylülerin tariflerine göre ise Hasan ve Hüseyin Beyler kaymakam ve binbaşı üniforması, diğer altı kişi ise zabıt benzeri bir kıyafet giymişlerdi. Arabada taşıdıklarının ziyafet çekecekleri etler olduğunu düşünen çocuk yaştaki sürücülere ise Çamlıca'ya vardıklarında daha da ileride olan Alemdağ'da silah kullanacaklarını belirterek bu noktadan itibaren onları zorla yanlarında tutmuşlardı. Sürücülerin iddialarına göre bu esnada grup çok hızlı hareket etmiş ve hızlı hareket etmeleri için kendileri birçok defa kamçılanmışlardı. Alemdağ'a vardıklarında ise sürücülerden birini tüm atlarla birlikte gasb ederek yollarına devam edecek, diğer sürücülerini de tartaklayarak ve tehdit ederek yaya olarak geri göndereceklerdi. Sürücülere paralarını Sadrazam'dan alabileceklerini belirten bir evrak hazırlayarak ellerine tutuşturmuşlardı. Yol üzerinde denk geldikleri birkaç kişinin ellerindeki silahlarını da gasp eden bu sekiz kişilik grup ormanlık bölgelerden İzmit bölgesine doğru devam ederek, köy köy dolaşarak ve tehditler savurarak halkı isyana davet edeceklerdi (BOA, Y.A. RES. 10/11, 16 Şubat 1296/ 28 Şubat 1881).

Kara yolundan yollarına devam eden bu grup Kartal Kazası'nın Kurt köyüne, Gebze Kazası'nın Cuma ve Denizli köylerine, İzmit Mutasarrıflığı'nın Solaklı, Mancarcı, Gedikli, Eseler ve Bayraktar köylerine uğramışlardı. Yol üzerinde denk geldikleri mahkeme kâtibi Abdülhamid Efendi'yi de gasp eden grup gittikleri yerlerde aynı mesajları tekraren vurgulayarak Serdivan Köyü'ne kadar yollarına devam etmişlerdi. Gittikleri köylerdeki ahaliye verdikleri mesaj bazı noktalarda farklılaşsa da aynıydı. Vükelanın devlete ihanet içerisinde olduğunu, Rumeli'nin küffara verildiğini, buraların da kendilerine kaldığını, kendilerinin ise görüldüğü gibi birkaç kişiden ibaret değil sekiz yüz kişi olduklarını söylemişlerdi. Ahalinin bundan böyle hükümete hiçbir vergiyi ödemeyeceklerini, asker vermeyip hatta askerde olanlarının dahi çağırılması gerektiğini söyleyerek köylüleri tehdit etmişlerdi. Aksi halde birkaç gün içerisinde geri dönüp ahaliyi genç yaşlı demeden katli, hanelerini ise yakacaklarını belirtmişlerdi. Abdülhamid Efendi'ye İzmit Mutasarrıfı'na ulaştırılmak üzere zorla yazdırdıkları kâğıtta buna benzer ifadeler kullanan grup Sultan Abdülhamid'e ifadelerinin ulaştırılmasını istemişlerdi:

“Zât-ı âlinizden istirhamımız budur ki bizim bu tahriratımızı ve bu ifâdemizi bizzat zât-ı hazret-i şehriyariye bildirmenizi, ahâli ve gerek hak-pâyınız eğer bilmemiş ve ondan bir haber alınmamış, vükela kendi nefisinden ötürü üzerimize asker de sevk eder ise gerek askeri ve gerek ahâli-yi müslimini hane ve çoluk çocuklarıyla bütün ateşe ihrak ederiz. Ve bunların cevabını gönderesiniz. Ve Abdülhamid Efendi'nin kefilini aldık. Bunun serian gönderesiniz ve göndermez iseniz mumaileyhin kefillerini katlederiz. Ve bizden devlete sual eyleseniz,

İfadeleri nedir? Ve evvela ahâliye tenbihimiz gerek asker ve gerek vergi vermeniz bu işler bir tarafa bağlanıncaya devlete vergi vermeyesiniz ve memur göndermeyesiniz. Bizler bu tarafta her ciheti ihrak ederiz. Ol babda irade efendimindir” (BOA, Y.A. RES. 10/11, 16 Şubat 1296/ 28 Şubat 1881).

Hasan, Hüseyin ve İsa Beylerin imzaladıkları bu kâğıdın yanı sıra belirttikleri üzere köylülerin önde gelenlerinden üç kişinin kefaleti alınmıştı. Yani kısa sürede kendileri ile iletişim kurulmaz ve zor kullanılır ise bu kefilleri öldürecekleri tehdidinde bulunmuşlardı. Söylemlerinde vükelâyı vatana ihanet eden kişiler olarak vurgulayan Karapapak kardeşler bu şekilde Sultan Abdülhamid’e seslerini ulaştırmaya çalışmışlardı. Bunun yanı sıra halkı galeyana getirmeye çalışmış, onlara tehditler savurmuş ve eşkıyalık olarak nitelendirilebilecek gasp ve alıkoyma olaylarına karışmışlardı. Köylerde bıraktıkları tahrirat ve İstanbul’a yakın bölgelerde bu tür bir eyleme girişmeleri sonrasında Hasan ve Hüseyin Beyler çok kısa bir sürede yakalanacaklardı.

Diğer taraftan trenle Haydarpaşa’dan yola çıkmış olan ekibin beş kişilik diğer bir grubu ise indikleri İzmit’te görevlilerce yapılan kontrolde mürur tezkereleri olmadığı gerekçesi ile hemen tutuklanmışlardı. Bilindiği üzere II. Abdülhamid döneminde de şehirlerarası seyahatlerde güvenliğin sağlanması amacıyla bir iç pasaport belgesi olan mürur tezkeresi olmadan bilhassa İstanbul’a giriş ve çıkışlarda seyahat edilemezdi. Gündelik yaşamın kontrol edilebilirliğini artıran bu uygulama güvenliğin tesisini artırmaya yönelik alınan önlemlerden bazılarıydı (Yılmaz, 2015, s. 205; Yılmaz, 2014, s. 177-202). Seyahat eden kişilerin istintaklarında İstanbul’da görevlilerce mürur tezkeresi almaları gerektiği zira kendilerinin muhacirlere benzedikleri belirtilmişti. Buna rağmen mürur tezkereleri olmadan ve içlerinde barut, kurşun ve fişek ile İzmit trenine binmeleri bu kişilerin planlarını acemice planladıklarına işaret etmektedir. İçlerinden yalnızca İranlı Mehdi isimli olan kişi İran pasaportu taşıması sayesinde salıverilse de daha sonra Adapazarı’nda kaldığı bir kahvehanede tutuklanmıştı. İstintak raporundan anlaşıldığı kadarı ile ilkin ele geçirilen kişiler tren yoluyla Adapazarı’na giden grup olmuştu. Zira Kandıra Zaptiye Yüzbaşısı Çerkes Osman Efendi, trenle seyahat edenlerden ekibin diğer grubu ile Adapazarı’nda buluşacaklarını öğrenerek hareket ettiğini belirtmektedir. Mahkeme Kâtibi Abdülhamid Efendi’nin İzmit Mutasarrıfı’na götürdüğü yazı sonrasında ise civar bölgedeki Zaptiye birlikleri hemen ilgili bölgeye intikal ettirilmişti. Merkezi hükümet de Üsküdar Polis Müdürlüğü, Kartal ve Gebze Kaymakamlık’larına haber ileterek “neşr-i fesad etmekte olan” kişilerin Adapazarı civarında olduklarını ve hemen yakalanmaları emrini vermişti (BOA, DH. MKT. 1331/23, 25 Nisan 1296/ 7 Mayıs 1880).

Kara yolu ile giden grup ile ilk karşılaşanlar Zaptiye Yüzbaşısı Çerkes Osman Efendi ile başıbozuk Çerkes süvarileri olmuştu. Serdivan Köyü’nde Hasan ve Hüseyin Bey ile karşılaşan Çerkesler teslim olmalarını isteseler de grup köyden kaçarak Eşme Dağı’ndaki meşeliklerde izini kaybettirmişti. Karşılıklı çatışmanın yaşandığı bugünün ertesinde ise bölgeye aktarılan zaptiye kuvvetleri etrafını sardıkları grup ile karşılıklı çatışmaya girişmişlerdi. Hasan, Hüseyin ve İsa beylerin yanı sıra yanlarında bulunan bir kişi daha yaralanınca grup teslim olmak durumunda kalmış, yaralıların tedavileri sonrasında grup üyelerinin tümü Kandıra Kazası’nda tutuklanmıştı (BOA, Y.A. HUS. 164/75, 27 Nisan 1296/ 9 Mayıs 1880). İzmit Mutasarrıflığı ve kendisine bağlı Adapazarı Kaymakamlığı’nda görevli birçok memur ve zabıt bu olayın hemen akabinde ilgilileri kısa sürede yakalayıp teslim ettikleri için çeşitli rütbe ve madalyalar ile ödüllendirildiler (BOA, İ. DH. 804/65143, 26 Nisan 1296/ 8 Mayıs 1880). İzmit Mutasarrıflığı Divan-ı Harb’te yargılanmaları amacıyla bu *fesede*’ye katılan kişilerin eşkâl ve bilgilerini Harbiye Nezaretine sunmuştu (BOA, Y.PRK.ASK. 4/14, 28 Cemaziyevvel 1297/ 8 Mayıs 1880):

Tablo 1: Tutukluların Eşkâli

İsim	Memleket	Eşkâl	Yaş	Durumu
Hasan Bey bin Halil Efendi	Dağıstani Şöregel (Akyaka) ahalisinden	Esmer çehreli, uzun bıyıklı, kaba kara sakallı	40	Sol ayağının aşağısında kurşun yarası olduğu
Papak Binbaşısı Hüseyin Bey bin Halil Efendi	En asl İrani olup Kars Şöregel'ine tabi Aralık Kariyesi sakinlerinden	Orta boylu, esmer çehreli, az kara sakallı	30	Baş ve ağzı cezrîce yaralı olduğu
Karapapak Yüzbaşısı İsa Bey bin Muhammed	En asl İranlı olup Kars Şöregel'ine tabi Aralık Kariyesi sakinlerinden	Orta boylu, kara sakallı	29	Sağ bacağına kurşun yarası olduğu
Ali bin Abdullah	Dağıstan Şeki ahalisinden	Orta boylu, esmer çehreli, kara bıyıklı	25	Omuzu başının sağ tarafında kurşun yarası olduğu
Muhammed Taki bin Kurban	İrani	Uzun boylu, esmer çehreli, az kara bıyıklı	30	-
Abdullah bin Muharrem	Dağıstan Şeki ahalisinden	Uzun boylu, esmer çehreli, kumral bıyıklı	18	-
Eşref bin Ali	İran Salmas ahalisinden	Orta boylu, esmer çehreli, kara sakallı ve bıyıklı	30	-
Ahmed bin Hacı Lezgi	Dağıstan Cerdan ahalisinden	Orta boylu, az ter kumral bıyıklı, esmer çehreli	20	Dersaadet Asakir-i Zabtiye 2. Taburunda 2. Bölük neferatı firarisinden olduğu
Trenle Gidenler				
Muhammed bin Mustafa	Arapgir Kazası'na tabi Sedlü Kariyesi ahalisinden	Orta boylu, az çehreli, az ter bıyıklı	25	-
Abdullah bin Mustafa	Çerkes Kabartay kabilesinden muhacereten Sivas Vilayeti dahilinde Uzunyayla'da sakin	Esmer çehreli, orta boylu, az kumral, bıyıklı	21	-
İsmail bin Kahraman	Kars Kazası'na tabi Ardus Kariyesi ahalisinden	Esmer çehreli, orta boylu, ter kumral bıyıklı	20	-
Muhammed bin Seyyidoğlu	Dağıstani	Orta boylu, esmer çehreli, kara bıyıklı	25	-
Mehdi bin Abdulgaffar	İranlı	Orta boylu, esmer çehreli, kara sakallı	27	-

Listeden de anlaşılacağı üzere grubun liderleri olan Hasan, Hüseyin ve İsa Beyler girdikleri çatışmada yaralanarak teslim olmak zorunda kalmışlardı. Bu kişilerin mezhebi bilgileri paylaşılmasa da aralarındaki Şûrâ-yı Devlet Muhâkemât dairesinde odacı olan Arapgirli Muhammed dışındaki kişiler Rusya muhaciri veya İranlı idiler. Köylülerin istintakına göre ise kara yoluyla giden kişiler kalpaklı kişilerdi (BOA, Y.A. RES. 10/11, 16 Şubat 1296/ 28 Şubat 1881). Yani bu kişiler Karapapak olarak isimlendirilen Dağıstanlı Hasan ve Hüseyin Beyler ile yakın bir kültürel arka plana sahiplerdi. Listeden de görüleceği üzere birçoğu ya Dağıstanlı veya bu bölgeden Kars veya İran'a göç etmiş kişilerdi. Yaşları henüz yirmilerinde olan bu kişiler bekâr ve işsiz kimselerdi. Yani böyle bir olaya katılmaları için uygun niteliklere sahiplerdi ve Hasan ve Hüseyin Bey kardeşler bu olayı ayrıntılı olarak çok daha önceden planladıkları anlaşılmaktaydı.

93 Harbi'nde kahramanlıkları yani *şecâat*'leri ile ünlenen kişiler artık birer suçlu olarak tutuklanmış, İstanbul'un İdare-yi Örfiye ile yani sıkıyönetimle yönetiliyor olmasından dolayı da Divan-ı Harb'te yargılanmalarına karar verilmişti. Kanun-i Esasi ile birlikte gündeme gelen sıkıyönetim uygulaması 24 Nisan 1877'de başlayan Osmanlı-Rus Savaşı'ndan kısa bir süre sonra 14 Mayıs'ta imparatorluk başkentinde ilan edilmişti (Köksal, 1996, s. 18; Türkmen, 2020, s. 334-337). Seslerini ve isteklerini Osmanlı üst yönetimine duyuramayan bu muhacirler kahramanlık ile eşkıyalık arasındaki o ince çizgi arasında önemli bir karar olarak isteklerini tehdit, şiddet ve gasp ile halletmek istemişlerdi. Dolaştıkları köylerde doğrudan vükelayı suçlayan bu kişiler onları aşarak doğrudan Sultan Abdülhamid'e ulaşarak isteklerine ulaşmaya çalışmışlardı. Bu pazarlığın yapılabilmesi için yani bir diğer deyişle var olan koşulları lehlerine daha iyi manipüle edebilmenin yolunu ise bir tür eşkıyalık eylemi olan gasp, tehdit ve isyana teşvik yolu ile halletmeye çalışmışlardı. Fakat bu eylemlerin bir amaçtan ziyade araçsallaştırıldığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar köylüler tehdit edilmiş, sürücüler ve mahkeme kâtibi kısa süreli gasp edilmiş ve zorla köylülerden kendileri ve hayvanları için yiyecek ve yem alınmış olsa da, asker ve vergi vermemeleri yolundaki tehditleri daha çok Dersaadet'in dikkatini çekme amaçlı olarak organize edilmiş eylemler olarak görünmektedir. İzmit Mutasarrıfı'na mahkeme kâtibi ile bizzat haber iletmeleri de bu yönde okunabilir. Fakat üzerlerine gönderilen zaptiyeler ile çatışmaya girmeleri ise planlarını daha uzun soluklu olarak yaptıklarına işaret etmektedir. Henüz istediklerine ulaşmadan ve merkezi hükümet ile bir pazarlık gücüne sahip olamadan yakalanmaları muhtemelen arzu etmedikleri en kötü senaryo olmalıdır. Hasan ve Hüseyin Beyler muhtemeldir ki bu şekilde Karadeniz'in ormanlık sahasından faydalanarak doğuya doğru ilerleme planları yapmaktaydılar. Bu şekilde merkezi hükümete karşı bir yaptırım gücüne sahip olabileceklerini düşünmüş olmalıydılar. Eylemlerinde acemice hareket ettikleri ise iki sebeple anlaşılmaktadır. Birincisi mürur tezkeresi olmadan bir grubun trenle seyahat etmesi ikincisi ise henüz Dersaadet'e çok yakın bir mekânda eylemlerine başlamış olmalarıdır. İzmit bölgesi Karapapak topluluğunun yaşadığı Rus, İran ve Osmanlı sınır bölgesinin geçişken ve kontrolsüz doğasından çok farklı olarak, imparatorluk başkenti sayılabilecek merkezi bir bölgeydi. Muhacir bir sınır boyu topluluğu üyesi olan Hasan ve Hüseyin Bey kardeşler, sınır boyunun manipüle edilebilen doğasını imparatorluk merkezinde uygulamaya çalışmalarını bu eylemlerini çok kısa sürede olumsuz sonuçlandırmıştı. Tutukluluk ve yargılanma süreçleri de bu yönde çok daha çetin geçmişti.

4. Tutukluluk ve Yargılanma

Hasan ve Hüseyin Beyler ve arkadaşlarının yakalanmaları sonrasında merkezi hükümet üç sebepten dolayı suçluların İstanbul'da Divan-ı Harb'te yargılanmalarını istemiştir (BOA, İ.DH. 803/65095, 29 Cemaziyevvel 1297/ 9 Mayıs 1880). Bu sebepler isnat edilen suçların asayiş ihlal etmesi, İzmit'in İdare-yi Örfi yani sıkıyönetim ile yönetilen Dersaadet'e yakın olması ve ayrıca yerel mahkemedeki yargılanmanın uzun süreceğinin tahmin edilmesiydi. Divan-ı Harb'in daha hızlı karar

alacağı vurgulanıyorsa da Hasan ve Hüseyin Beyler tutuklandıkları Mayıs 1880'den mahkeme kararının çıktığı Mart 1881'e değin mahkeme kararı olmadan tutuklu kalmışlardı. Cezalarının uygulanması ise bir buçuk sene daha gecikecek ve ilgililer 1883 Ocak ayına kadar yani toplamda iki buçuk yıl tutuklu kalacaklardır. Divan-ı Harb kararının verildiği Mart 1881'de Harbiye Nezareti ilgili kararı II. Abdülhamid'e sunmak üzere Sadaret'e sunmuş olsa da Nisan 1882 tarihi itibari ile henüz her hangi bir karar verilmemişti (BOA, Y.A.HUS. 169/168, 24 Mart 1298/ 5 Nisan 1882). Nihayet Kasım 1882 yılında II. Abdülhamid Divan-ı Harb'in verdiği kararı onaylamış ve bu karar sonrasında ilgili kişiler verilen karar gereği ebedi sürgün cezası ile Ocak 1883'te çeşitli yerlere sürgün edilmişlerdir (BOA, İ. DH. 868/ 69454, 7 Muharrem 1300/ 18 Kasım 1882; BOA, ŞD. 1285/26, 28 Rabiulevvel 1300/ 6 Şubat 1883; BOA, BEO 139/ 10363, 28 Şaban 1310/17 Mart 1893). Mehmed Arif Bey'in belirttiği üzere Hasan ve Hüseyin Beyler çok uzun süre hapis kalmışlar ve cezalarının uygulanması çok gecikmiş ve ona göre mağdur edilmişlerdi (Mehmet Arif Bey, Tarihsiz, s. 641).

Yargılanmaları sürecinde Hasan ve Hüseyin Beyler ve arkadaşlarının istintakları Divan-ı Harb tarafından yapılmış, İzmit bölgesindeki köylülerin şahitlikleri ise İzmit Mutasarrıflığı'nca Divan-ı Harb'e iletilmişti. Sorgulamalar sırasında tutuklulardan hiç biri suçunu kabul etmemiştir. Hasan ve Hüseyin Beyler 93 Harbi'nde hizmetlerinin bulunduğunu, şehadetnamelerinin karşılığını almak üzere Dersaadet'e geldiklerini, karşılık bulamayınca Dağıstan'da kalan ailelerini akrabalarının bulunduğu Sivas'a nakletmek üzere yola çıktıklarını, Çerkes başıbozukların hırsız olduklarını düşünerek teslim olmadıklarını, ahaliye vergi ve asker vermemelerine yönelik telkinlerinin bulunmadığını, yazılan kâğıtların ise kendilerini yakalayan Çerkesler tarafından ellerinden alınan mühürlerinin kullanılarak sonradan yazıldığını iddia etmişlerdi. Sorulan sorulara ancak Sultan II. Abdülhamid tarafından kabul edilirlse cevap verebileceklerini belirten kardeşler sorulan sorulara daha fazla cevap ver(e)memişlerdi. Bunun yanı sıra onlara eşlik eden diğer kişiler ise böyle bir eylemde bulunmadıklarını ve asıl amaçlarının yol masrafını ucuza mal ederek memleketlerine gitmek olduğunu belirtmişlerdi (BOA, Y.A. RES. 10/11, 16 Şubat 1296/ 28 Şubat 1881).

İddianameyi hazırlayan Erkan-ı Harbiye Mirivalarından Abdi Paşa bu eylemin işsiz kişilerin bir araya getirilmesi sonrasında İstanbul'dan çıkmadan topluca planlandığının sabit olduğunu belirtmekteydi. Abdi Paşa, trenle seyahat edenlerin yanlarında taşıdıkları barut, kurşun ve fişek gibi edevat ile bu *mefasidi* uygulamaya yönelik bir harekât içerisinde olduklarını, sürücülerin tehdit edilmeleri sonrasında hayvanlarının gasp edildiğinin sabit olduğunu, köylülerin vergi ve asker vermemeleri yönünde tehdit etmelerinin ise köylülerin ifadelerinden anlaşıldığını, sevk edilen zaptiyeye karşı teslim olmayarak çatışma sonrasında firar ettiklerinin ise yine sabit olduğunu belirtmişti. Ona göre bu durum "ezhân-ı ahaliye tahdiş ile devlet matbuaları aleyhine isyana çalışmaya sa'y" etmek yani halkı devlete karşı isyan etmeye kışkırtmaktı. Bazı soruları cevaplamaktan imtina etmelerini ise iddia olunan suçlara karşı diyecek bir cevapları olmadığından kaynaklandığını ve suçlarını kabul mahiyetinde olduğunu belirtmişti. Abdi Paşa halkı isyana tahrik ve davet ederek icbar etmeleri sonrasında zaptiyeye karşı silah kullanmalarını isyan olarak tanımlamıştı (BOA, Y.A. RES. 10/11, 16 Şubat 1296/ 28 Şubat 1881).

Divan-ı Harb heyeti ise işlenen suçun Mülkiye Ceza Kanunnamesinin 55., 56. ve 58. maddeleri ile ilintili bulunduğunu belirterek bu maddeleri açıklamış ve iddia olunan suçun hangi kapsamda değerlendirileceğine odaklanarak hüküm vermiştir. 55. Madde'ye göre bir kimse devlet aleyhine kişileri isyan ettirmeye tahrik edip eğer isyan gerçekleşir ise o kimsenin idam olunacağı, 56. Madde'ye göre ise yine her kim bir diğerini silahlandırarak emval-i gasp ve katl-i nüfusa sebep olur ise yine idam olunacağı belirtilmişti. Heyet, Kanunun 58. Maddesinin ilk fıkrası gereğinin ise 55.

Madde’de geçtiği üzere isyanı icra etmek amacıyla kişiler arasında gizli bir ittifak kararlaştırılıp eğer bu karar icra edilme aşamasına gelmiş fakat isyan halk tarafından gerçekleşmemiş ise o kişilere sürgün cezası verilmesi gerektiği belirtmiştir. Eğer bu tür bir eylem sadece ittifaken karar aşaması ile sınırlı kalmış olması durumunda ise ilgililerin geçici olarak kalebend kılınacağı belirtilmişti. İttifak edilmeyen bir durumda ise teklifte bulunan kişi ya da kişiler bir yıldan üç yıla kadar hapis olunacağı ayrıca belirtilmişti. Mahkeme heyeti, Hasan ve Hüseyin Bey ve arkadaşlarının gerçekleştirdiği eylemlerin bu maddeler içerisinde 58. Madde’nin ilk fıkrasına denk geldiğini yani ittifaken ve gizlice ortak bir kararın uygulamaya döküldüğüne fakat bir halk isyanının gerçekleşmediğine hükmetmişti (BOA, Y.A. RES. 10/11, 16 Şubat 1296/ 28 Şubat 1881). Bu çerçevede ilgili hüküm gereği Divan-ı Harb heyeti, Hasan ve Hüseyin Beylerin ebedi olarak Şam’a; Dağıstanlı dört kişi ile Kars’lı İsmail’in Trablusgarp’a; Çerkes Abdullah ve Arapgirli Odacı Muhammed’in ise Sinop’a nefyine karar vermiştir. Geriye kalan kişiler ise İranlı olmalarından dolayı memleketlerine iadelerine hükmetmiştir.

Yukarıda vurgulandığı üzere her ne kadar bu karar Mart 1881 tarihinde yani olayın gerçekleşmesinden yaklaşık bir sene sonra verilmiş olsa da, ilgili kararın Kasım 1822 tarihinde onayı sonrası uygulamaya dökülmesi bir buçuk seneyi yani Ocak 1893 tarihini bulmuştur. Bu süre içerisinde Hasan, Hüseyin ve İsa Beyler tahliye edilme talebinde ve istihdam edilmeleri yönünde talepte bulunmuş olsalar da bu yönde bir karar çıkmamıştır (BOA, Y.A. HUS. 168/110, 18 Zilkade 1298/ 12 Ekim 1881). Hatta Zaptiye Nezareti dahi ilgililerin “bir hayli vakittendir bilâ hüküm taht-ı tevkifte” yani uzun süredir tutuklu kaldıklarından durumun hızlandırılmasını Harbiye Nezareti’nden talep etmişti (BOA, Y.A. RES. 12/42, 30 Haziran 1297/ 12 Temmuz 1881). Sonuç olarak toplamda iki buçuk yıl tutuklu kalan ilgililer *fesede* olarak nitelendirilen suçlarının infazı için sürgün edilmiş, İran vatandaşı olanlar ise memleketlerine iade olunmuşlardı. Savcı Abdi Paşa, Hasan ve Hüseyin Beylerin talepte buldukları ve edinemedikleri mükâfatları ile ilgili az veya çok haklılık boyutu bulunduğunu iddianamede belirtmişti. Bu sebeple iki kardeş her ne kadar Şam’a nefy edilse de Divan-ı Harb heyeti bu kardeşlerin ilgili rütbeleri itibarında, yani kaymakam ve binbaşı olarak istihdam olunmalarına, 5. rütbeden birer Mecidi nişanı almalarına ve kendilerine ayrıca münasip bir miktar maaş veya yevmiye verilmesine de hükmetmişti (BOA, Y.A. RES. 10/11, 16 Şubat 1296/ 28 Şubat 1881; BOA, ŞD. 1285/26, 28 Rebiyülevvel 1300/ 6 Şubat 1883; BOA, İ. DH. 868/ 69454, 7 Muharrem 1300/ 18 Kasım 1882). Bu karar ile Divan-ı Harb mahkemesi heyeti Karapapak Hasan ve Hüseyin Beylerin *şecâat*’ten *fesede*’ye dönüşen eylemlerinde, merkezi hükümette görev alan bazı memurların da rol sahibi olduklarını kabul etmiş oluyordu. Mehmed Arif Bey’in de yukarıda belirttiği üzere Osmanlı idaresinde bu tür problemler yaşanabilmekte, savaş dönemlerinde verilen söz ve kararların sonradan uygulanmasında sorunlar olabilmekteydi (Mehmet Arif Bey, Tarihsiz, s. 641). Bu kişilerin sürgüne gönderilmeleri sonrasında yaşanan gelişmeler ise bu Karapapak kardeşlerin bir sınır boyu topluluğu üyesi olarak durumlarını nasıl hızlıca manipüle edebilmekle niteliğine sahip olabildiklerini kanıtlar nitelikte olacaktı.

5. Sürgün ve Sonrası

II. Abdülhamid’in onayı sonrasında Ocak 1883 tarihinde ilgililerin İstanbul’da iki buçuk yıl kaldıkları hapisaneden çıkartıldığı anlaşılrsa da, İran asıllıların kendi memleketlerine, sürgün cezası alanların ise ilgili yerlere gönderildiklerine dair bu yıllara ait bir Osmanlı arşivi kaydına rastlanmamıştır. Şam, Trablusgarp ve Sinop’a gönderilecek olan kişiler ile ilgili on yıl sonrasına kadar, yani 1893 yılına kadar, herhangi bir bilgi ile karşılaşmasak da, bu tarihte Sinop’a sürgün edilen Aziziyeli Çerkes Abdullah’ın ve Arapgirli Muhammed’in bu tarihe kadar Sinop Kalesinde ikamet ettikleri ve cüzi bir maaşla yaşamlarına devam ettikleri anlaşılıyor (BOA, BEO 114/8479, 28 Kânunuevvel 1308/ 9

Ocak 1893). On yıldır cezalarını çekmekte olan bu kişiler verdikleri arzualde olaya dâhil olan diğer kişilerin birer şekilde Sultanın affına mazhar olduklarını belirterek kendilerinin de sürgün cezalarının sonlandırılmasını talep etmekteydiler. Bu talep sonrasında asıl sorun ortaya çıkmış, merkezi hükümet kurumlarının ilgili vilayetlerle kurduğu iletişim sonrasında Hasan ve Hüseyin Beylerin Şam'a hiç gitmedikleri, Trablusgarp'a nefy edilen beş kişiden biri hariç diğerlerinin ise firar ettikleri anlaşılmıştı.

Harbiye Nezareti isyana karışmış olan kişilerin Suriye'ye hiç gitmediğini Suriye Vilayeti'nden öğrenince durumun tahkikini Sadaret'ten talep etmiş, Zaptiye Nezareti'nin ilgilileri kime teslim ettiğini sormuştu. Trablusgarp Vilayeti'ne de aynı durumun sorulması sonrasında sürgün edilenlerin Ocak 1883'te Trablusgarp'a gittikleri teyit edilmişti. Fakat bu kişilerden yalnızca Muhammed'in orada bulunduğu, diğerlerinin ise firar ettiği belirtilmişti (BOA, BEO 139/ 10363, 28 Şaban 1310/ 17 Mart 1893). Bu karşılıklı yazışmaların devamı niteliğinde herhangi bir bilgiye Osmanlı arşivinde karşılaşılamamıştır. Anlaşılan odur ki suçlulardan Sinop ve Trablusgarp'a sürgün edilenler yerlerine ulaştırılmış olsa da Şam'a gönderilen Hasan ve Hüseyin Beyler bir şekilde Şam'a uğramadan veya Şam'a vardktan kısa süre sonra ortadan kaybolmuş, çok yüksek ihtimal ile de Rusya veya İran topraklarına firar etmişlerdi. Bir sınır boyu topluluğu üyesi ve Dağıstan muhaciri olan Hasan ve Hüseyin Beylerin yanı sıra Trablusgarp'a gönderilenler için sınır ötesine yapacakları ilticaları, dönemi ve koşulları içerisinde gayet doğal bir sonuçtu. Sınır ötesinde diğer devletlerin onları istihdam etme durumları her zaman bir alternatif olarak devamlılık göstermişti. Nitekim Mehmed Arif Bey de eserinde Hasan ve Hüseyin Beylerin Şam'a sürgünleri kararı sonrasında bir şekilde firar ederek İran'a geçtiklerini ve Tahran'da süvari binbaşılığında istihdam olduklarını öğrendiğini fakat bu bilginin doğru olup olmadığından tam olarak emin olmadığını belirtmektedir (Mehmet Arif Bey, Tarihsiz, s. 641).

Diğer taraftan Trablusgarp'ta kalan Muhammed'in muhtemelen kendi isteğiyle orada kalmak isteği anlaşılmaktadır. Geriye bu olaydan muzdarip olmuş olan kişilerden yalnızca Sinop'a sürgün edilmiş Çerkes Abdullah ve Arapgirli Muhammed kalmıştı. 1893 yılında yani sürgünlerinden on yıl sonra vermiş oldukları arzuallerine herhangi bir cevap alamamışlardı. Bu talepleri karşılıksız bulmuş olacaktır ki yaklaşık 9 yıl sonra benzer taleplerini 1901 yılında da yinelemişlerdi (BOA, DH. MKT. 573/42, 17 Haziran 1317/ 30 Haziran 1901). Verilen arzualer, kendilerine şahadet eden Sinop'un eşrafından verilmiş şahadetname ve Sinop Mutasarrıflığı ve Kastamonu Vilayeti'nin olumlu yönde kararına rağmen ilgililer 1902 Kasım'ına değin halen sürgündedirler (BOA, DH. MKT. 573/42, 25 Ağustos 1318/ 7 Kasım 1902). Topluluğun çoğunluğunun firarına rağmen grubun en yabancıları olarak onlara iltihak etmiş bu kişiler iki buçuk yılı hapisteye üzere toplamda en azından yirmi yıl boyunca sürgünde kaldıkları anlaşılmaktadır. Cezalarının II. Abdülhamid tarafından kaldırıldığına yönelik bir karara ise ulaşamamıştır. Özetle, olayın asıl faileri olan kişilerin bu tür koşulları manipüle edici özelliklerine sahip olmayan kişiler cezalarına sadık kalırken, diğerleri durumdan istifade edip durumu kendi lehlerine çevirmişlerdi.

6. Sonuç

93 Harbi öncesinde Rus kontrolünde kalan Dağıstan'dan Kars'ın Şöregel (Akyaka) bölgesine gelerek Ruslara karşı Osmanlı safında başıbozuk muâvene kuvvetleri olarak görev alan Hasan ve Hüseyin Bey kardeşler savaş sırasında ordu kumandanı olan Ahmed Muhtar Paşa'nın yakın korumalığını üstlenmiş ve aniden gerçekleşen bir Rus baskınında ordu kumandanının hayatını kurtararak savaşta önemli bir rol oynamışlardı. Bu sebeple dönemin şahitliğinde bu eylemleri *secâat* olarak tanımlanmış, kaymakamlık ve binbaşılık gibi rütbelerin yanı sıra, Mecidi nişanı ve maaş sözü almışlardı. Fakat iddialarına göre savaşın hemen sonrasında İstanbul'da yetkililerin

hakarete varabilen derecede verilen sözlere karşı duyarsız kalışları, Hasan ve Hüseyin Beyleri şiddet ve kanunsuzluk sarmalına itmişti. Bu sebeple merkezi hükümette görevli olan hükümet yetkilileri dolaylı olarak da olsa bu şiddet ve kanunsuzluğa yönelişte önemli bir rol sahibi olmuşlardı. Bu yüzden Hasan ve Hüseyin Beyler Sultan II. Abdülhamid'in şahsından azâde olarak hükümeti oluşturan vükelâyı hedef almıştır. Sultana seslerini duyurmaya çalışan beyler isteklerini uygulatabilmek için İzmit bölgesindeki köylerde halkı tehdit ederek isyana davet etmişler ve bu süreçte de bazı gasp ve alıkoyma suçlarını işlemişlerdi. Fakat bu eylemlerin tümü asli bir hedef olarak değil yani bir araç olarak kullanılmıştır. *Fesede* olarak tanımlanan bu olaylar örgüsü yanlarına kattıkları işsiz ve genç kişilerin de dâhil olması ile bir eşkıyalık eylemine dönüşmüştür. Birkaç ay önce isteklerini arzuhaller ile gerçekleştirmeye çalışan beyler, amaçlarına ulaşamayınca şiddet ve kanun dışı yollara başvurmuşlardır. Kahramanlık ile eşkıyalık arasındaki geçişlilik bu derece ince bir çizgide meydana gelmiş ve bu kişiler ebedi sürgün cezasına çarptırılmışlardı. Fakat bu cezayı muhacir bir topluluğun üyeleri olan ne Hasan ve Hüseyin Bey kardeşler ne de grubun diğer Dağıstanlı üyeleri çekmişlerdi. En uygun fırsatta gönderildikleri Şam ve Trablusgarp'tan firar ederek İran veya Rus topraklarına geçmişlerdi. Bir sınır boyu topluluğu olarak sınırın kendisini ve bir diğer siyasi otoriteyi ötekine karşı kolaylıkla manipüle edebilen bu kişiler yine benzer bir eylem gerçekleştirmişlerdi. Bu cezayı çekenler ise bir sınır boyu topluluğu üyesi olmayan Sinop'a sürgün edilen iki kişi olmuş, bir diğeri ise kendi isteği ile Trablusgarp'ta yaşamayı tercih etmişti.

Kaynakça

Türkiye Cumhuriyeti, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (BOA):

BOA, BEO 139/10363; 114/8479.

BOA, DH. MKT. 1331/23; 573/42.

BOA, İ. DH. 804/65143; 803/65095; 868/ 69454.

BOA, MB. İ. 67/202.

BOA, ŞD. 1285/26.

BOA, Y. A. RES. 10/11; 12/42.

BOA, Y. PRK. ASK. 4/14.

BOA, Y.A.HUS. 168/110; 164/75; 169/168.

Gazete:

Theatre De La Guerre: Lettres D'Asie, *Le Temps*, Camp de Sarakamich, le 29 juin, 10 Juillet 1877: [Erişim adresi: https://www.bnf.fr/en/gallica-bnf-digital-library](https://www.bnf.fr/en/gallica-bnf-digital-library).

Theatre De La Guerre, *Le Temps*, Kars 17 Septembre, 13/10/1877: Erişim adresi: <https://www.bnf.fr/en/gallica-bnf-digital-library>.

Araştırma Eserler:

Allen, W. E. D. ve Paul M. (1953). *Caucasian Battlefields: A History of the wars on the Turco-caucasian border, 1828-1921*. Cambridge: Cambridge University Press.

Aydın, M. (1994). Doksanüç Harbi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.9, 498- 499.

Barkey, K. (1994). *Bandits and bureaucrats: The Ottoman route to state centralization*. London: Cornell University Press.

Dündar, F. (2021). *Hicret, Dîn ü Devlet: Osmanlı göç politikası (1856-1908)*. İstanbul: İletişim.

Gazi Ahmed Muhtar Paşa. (2015). *Anılar 2: Sergüzeşt-i Hayatım'ın cild-i sanisi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Gülseven, A. Y. (2021). The Battle of Kars during the Russo-Turkish War (1877-1878) in V.P. Meshcherskiy's *Caucasian Travel Diary*. *Tarih Dergisi- Turkish Journal of History*, S. 73, 195- 213.

Kafkasyalı, A. (2012). Karapapak Türkleri, A.Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 48. 269- 304.

Kırzioğlu, M. F. (1972). *Dede Korkut Oğuznameleri ışığında Karapapaklar (Borçalı Kazak Uruğu'nun Kür- Aras Boylarındaki 1800 Yılına Bir Bakış)*. Erzurum: Türk Ocağı Erzurum Şubesi Yayınları.

- Köksal, O. (1996). *Tarihsel süreci içinde bir özel yargı organı olarak Divan-ı Harb-i Örfiler (1877- 1922)*. (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara) Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tarama.jsp>.
- Kurat, Y. T. (1962). 1877- 78 Osmanlı- Rus Harbinin sebepleri, *Bellekten*, C. 26, S. 103, 567- 592.
- Mehmet Arif Bey. (Tarihsiz). *Başımıza Gelenler*. İstanbul: Tercüman Yayınları. C. 2.
- Özel, O. (2012). O İnce Çizgi: Osmanlı son dönemi pratiğinde eşkıyalıkla kahramanlık arasında salınanlar, *Kebikeç*, S. 34, 107- 138.
- Türkmen, Z. (2020). Dîvânîharb, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. Ek 1, 334- 337.
- Uçarol, R. (1996). Ahmed Muhtar Paşa, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 13, 445-448.
- Yılmaz, İ. (2015). Güvenlik politikaları, anarşizm tehdidi ve Abdülhamid yönetimi, 1915: *Siyaset, Tehcir, Soykırım*. İstanbul: Tarih Vakfı.
- Yılmaz, İ. (2014). *Serseri, anarşist ve fesadın Peşinde: II. Abdülhamid dönemi güvenlik politikaları ekseninde mürur tezkereleri, pasaportlar ve otel kayıtları*. İstanbul: Tarih Vakfı.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

In this study, the role of two notable Karapapak brothers, Hasan and Hüseyin Bey from Dagestan, who were members of a borderlander immigrant society, has been discussed when they entered the Ottoman-Russian War of 1877- 1878 on the Ottoman side. And then, their activities, such as inciting the Ottoman subjects to rebellion, extortion, and detention, in the Ottoman Izmit in 1880 have been argued. It was described in this study how these brothers evolved from bravery into sedition within a few years. It was shed light on why Hasan and Hüseyin Bey preferred to organize this revolt, for which purpose they instrumentalized a banditry activity, and how their exile after their arrests were practiced. In this process, it was also mentioned that the Ottoman central government officials played a driving and powerful role in their evolution from heroism into banditry activities. As members of a borderlander community, it was analyzed how Hasan and Hüseyin Beys had had manipulative abilities when they incited Ottoman subjects into rebellion and when they were exiled.

Methods

The activities of Hasan and Hüseyin Bey have not been argued with details in the literature and this study tried to fulfill this gap. The current literature has only discussed that these brothers had an important role in the 1877-78 Ottoman-Russian War and they rescued the Ottoman commander in chief, Ahmed Muhtar Pasha from a Russian ambush during the war. The literature does not go beyond the activities of Hasan and Hüseyin brothers during the years of warfare. With a comparison between during and post-war activities of the brothers, this micro study contributes the literature to better understand how an immigrant group from Caucasus mutually created a fragile relationship with the Ottoman bureaucracy. The main source of this study based on the documents found on the Ottoman archives which were the only sources that explain their activities. Mehmed Arif Bey and Ahmed Muhtar Pasha's personal accounts were also used in this study to critique the Ottoman sources since these two were the witnesses of the Ottoman-Russian wars of 1877-78. Some secondary sources were also used to give details over the given information too.

Discussion

This study firstly gives details over the Ottoman-Russian war of 1877-78 together with how Hasan and Hüseyin brothers acted significantly in the Ottoman side. Since they were not the only Karapapak personals, who entered in the war, some information over other Karapapak figures, who also entered into the war, were shared too. It was suggested that the Ottomans and Russians had similar policies over the Karapapaks and both sides assigned Karapapak irregulars in their side. Secondly, post-war activities of Hasan and Hüseyin brothers were detailed in the first hand when they organized their group in 1880 to force the villagers of Ottoman Izmit to revolt against the Ottoman central government in order to negotiate with the government to receive their promised titles, decorations, and salaries. Since they could not receive any confirmation on their promised awards during their stays in Istanbul, these brothers preferred to apply for a kind of banditry activity to negotiate with the State as how Karen Barkey defined. Thirdly, the processes of their custody and judgment by the Ottoman Court of Martial Law were introduced since the Ottomans declared state of emergency in the Ottoman capital and they were judged in this court. The information over the detained thirteen people, who were also mostly from Dagestan region, was shared in this section and the verdict of exile for them was detailed to see how the Ottoman central government approached this revolt. It was suggested that the Ottoman bureaucracy was in conscious that they also had inciting role regarding the shifting activities of Karapapak brothers from "bravery" into "sedition". Lastly, it was mentioned that the Karapapak brothers and their Dagestani followers easily maneuvered between the Ottoman and neighboring empires to escape from the punishment. It was suggested that rather than a chance, abilities of being a member of borderlander society led them to manipulate one neighboring state against another.

Conclusion

This article contributes the literature by explaining an unknown activity of members of Karapapak immigrants. It was found out that the relations of the Ottoman state and immigrants were quite fragile compared to other Ottoman subjects especially living in the central regions of the empire. It was suggested that the state bureaucracy had a role on shifting loyalties since the officials did not

fulfill the requests of those immigrants sufficiently. On the other hand, the borderlander brothers, Hasan and Hüseyin, had abilities to manipulate the order of the state to reach their necessities. They also did not hesitate to apply for a banditry activity to incite Ottoman villagers to revolt against the government. Since it was an apparatus rather than a mission, Karapapak brothers used a banditry activity since a peaceful way of petitioning did not work. This case technically show that the state bureaucracy created its own culprits. However, contrary to how Barkey believes, it was not a useful tool to increase state power, rather it had a potential to increase the state of disorders. It cannot be said that this case increased the power and functioning of the Ottoman state power. Therefore, the state forces quickly suppressed and exiled the Karapapak brothers and their followers.